

NAD NOVOU ŠVÝCARSKOU PEDAGOGICKOU ENCYKLOPEDIÍ

Dr ERVÍN KOUKAL, Vysoká škola pedagogická, Olomouc

V letech 1950—1952 vycházel v Bernu v nakladatelství A. Frankeho A. G. velký trojdílný »Lexikon der Pädagogik« v celkovém rozsahu asi 2360 stran. První dva svazky obsahují hesla z pedagogiky a psychologie. Poslední svazek je pro nás zvláště pozoruhodný tím, že vedle krátkého šestnáctistránkového přehledu dějin pedagogiky a 1277 biografických hesel o pracovnících v pedagogice a psychologii obsahuje informativní stati pojednávající o současném školství a výchově v 82 evropských i mimoevropských státech. Mezi redaktory tohoto velkého pedagogického slovníku jsou přední švýcarští pedagogičtí pracovníci, universitní profesori ze Ženevy a Curychu, ředitelé a učitelé pedagogických seminářů, t. j. švýcarských učilišť pro přípravu učitelů.

Na prvních dvou dílech, jež obsahují hesla z oboru pedagogiky a psychologie, se bohužel výrazně dokumentuje objektivistická idealistická západní pedagogická a psychologická »věda« nejružnějších směrů a odstínů. Ne ojedinele se tu vyskytují hesla, přimykající se k náboženské výchově. Je jisté charakteristické pro tyto první dva díly pedagogické encyklopedie, že v těch heslech, která přímo volají po ekonomicko-sociálním vysvětlení a zdůvodnění, jako na př. heslo »Kinderarbeit« nebo »Arbeiterbildung« a j., autoři (i redaktoři) se spokojili s pouhým konstatováním. Ve zmíněném hesle »Arbeiterbildung« je sice upozorněno na široké možnosti vzdělání pracujících v SSSR, ale při zpracování celého hesla zřetelně vystupuje autorovo idealistické východisko. Není tu ani náznak toho, že by vzdělání dělníků mělo vést k třídnímu uvědomění, nebo dokonce k třídnímu boji. Podle autora je cílem vzdělání dělníků jen překonat zbídačení pracujících (»Überwindung der Proletariät«).

Třetí díl začíná velmi stručným přehledem dějin pedagogiky od starověku až téměř do současné doby. Autorem je Dr Martin Simmen, učitel pedagogiky a psychologie na učitelském semináři v Lucernu a redaktor švýcarských učitelských novin. Podat přehled dějin pedagogiky v tak stručné syntetické zkratce je jisté úkol mimořádně náročný a obtížný. Předpokládá to suverenní zvládnutí rozsáhlé materie, a má-li to být vskutku vědecký syntetický pohled na vývoj pedagogického myšlení — i důkladnou znalost hospodářského a společenského vývoje. Oba předpoklady, a zvláště nutný zřetel ke společenskému vývoji, se až na ojedinelou výjimku v Simmenově studii neprojevují. Autorovi by byla jistě pomohla znalost sovětských studií, ale nikde nenajdeme odkazu na sovětskou literaturu, o níž nenajdeme také ani zmínky v závěrečném výčtu souborných prací z dějin pedagogiky, připojeném ke konci třetího dílu encyklopedie. Přesto, že jsou tam uvedeny i nejnovější práce německé, italské a francouzské (dokonce z roku 1952 a 1953), nenajdeme tam ani jediné zmínky o pracích sovětských. Studie sama o sobě, i když na ni naprosto nelze uplatňovat marxistická metodologická měřítka, podněcuje k mnoha výhradám k množství nedoložených tvrzení. Tak na př. vzbuzuje pochybnosti autorovo tvrzení, že by se již za Karla Volikého v církevních školách uplatňovala zásada všeobecného vzdělání bez rozdílu stavu, rasy a národnosti. Autor sám nakonec nepřímo vyvrací toto své tvrzení na jiném místě, když při charakteristice pedagogického realismu uvádí, že teprve až v tomto období se naléhavě hlásí potřeba minimálního elementárního vzdělání nejširších lidových vrstev. Stejně tak nepravdivý je autorův názor, že teprve v 18. století, v době osvícenství, se dochází k poznání, že je třeba učit všechny všemu, když víme, že tuto de-

mokratickou zásadu hlásal již dávno předtím náš Komenský. Ze Simmenovy studie je podle mého soudu nejcennější ta část, která pojednává o vývoji obecné školy. Je tu zřetelně vidět větší odbornou poučenost (jež je snad podmíněna i tím, že autor učí na učilišti pro vzdělání učitelů obecných škol) a zcela výjimečně tu autor poukazuje na hospodářskou a politickou podmíněnost ve vývoji obecné školy.

Po Simmenově stručném historickém přehledu následuje oddíl biografických hesel. V úvodu k tomuto oddílu je sice napsáno, že všechny biografie byly nově zpracovány, hesla týkající se českých pedagogických pracovníků tomuto tvrzení však neodpovídají. V čem je pro nás obzvláště poučný třetí díl slovníku, který vyšel 1952 a který teprve nedávno se nám stal dostupný v našich odborných knihovnách? Předně tím, do jaké míry věcné, poučené a správné informuje švýcarský pedagogický slovník o českých pedagogických pracovnících a o našem školství. Za druhé, jak a v jakém rozsahu informuje o sovětských pedagogických pracovnících (ve srovnání s představiteli pedagogické práce v kapitalistických zemích). A za třetí, co se dovídáme o soudobém školství v kapitalistických zemích i v zemích tábora míru.

Jistě nás jako příslušníky českého národa, jehož školství, obzvláště všeobecně vzdělávací, již před první světovou válkou patřilo mezi nejvyspělejší v Evropě, překvapí nápadně zřetelný nepoměr, nerovnoměrnost v počtu a rozsahu hesel věnovaných českým pedagogickým pracovníkům ve srovnání s jinými evropskými národy. Českým pedagogům bylo věnováno celkem 18 hesel, z toho jen 5 hesel žijícím pracovníkům. Naproti tomu na př. o italských pedagogických pracovnících pojednává 68 hesel, o švédských 48, o anglických 37, o dánských 23, o amerických dokonce 56, kdežto o ruských a sovětských jen 5 hesel. Avšak pro posouzení stupně vědecké objektivní informovanosti není jediným ukazatelem počet hesel, t. j. pouhých 18 jmen z celého vývoje české pedagogiky až do současné doby. Neméně důležitým ukazatelem je i rozsah hesel a hlavně jejich odpovědné odborné zpracování, které by se nespokojilo jen s přejímanými zastaralými nebo vůbec nesprávnými údaji. Nejvíce místa je věnováno heslu Comenius (Komenský), čtyři plné strany, které zpracoval Pierre Bovet, čestný profesor na ženevské universitě a čestný ředitel Institutu J. J. Rousseaua. Ovšem ani tyto čtyři stránky nejsou úměrné světovému významu Komenského, porovnáme-li je s 5 stránkami o Lutherovi, se stejným počtem stran o Leibnitzovi, se 6 1/2 stranami věnovanými Fröblovi, se 7 1/2 stranami o Herbartovi, s 10 1/2 stranami věnovanými Rousseauovi anebo se 14 stranami o Pestalozzimu. Jinak je nutno po pravdě konstatovat, že Bovetova studie je pečlivě zpracována, že prozrazuje odbornou informovanost i úctu k dílu J. A. Komenského. Bovet s obdivem hodnotí Komenského jako vlastence, poukazuje na shody a rozdíly s jeho vrstevníky, Baconem, Lockem, Leibnitzem, Descartesem a Spinozou. V odkazech k literatuře uvádí Kvačalu, Lindnera, edici Veškerých spisů J. A. Komenského i Archiv pro badání o J. A. Komenském v Brně. Upozorňuje na vzácná komeniana ve Švýcarsku a na francouzsky psané publikace o Komenském, mezi nimiž uvádí i svou skizzu: Jean Amos Comenius, un patriote cosmopolite, Genève, 1948. Bovet však nevidí a nehledá při svém výkladu sociálně hospodářskou podmíněnost Komenského pedagogických názorů a nehledá ani souvislosti těchto pedagogických názorů s Komenského názory na uspořádání společnosti, jak se o to pokusil prof. Dr Robert Alt ve své knize o Komenském.¹⁾

V pořadí druhé, co se týče rozsahu, je heslo o Fr. Bakulovi (jedna strana), zpracované Adolfem Ferrièreem, známým francouzskou monografií o Bakulovi z roku 1928.²⁾ Ostatním českým pedagogickým pracovníkům je již vě-

¹⁾ Der fortschrittliche Charakter der Pädagogik Komenskýs, Berlín, 1953.

²⁾ A. Ferrière: Bakule et son oeuvre éducatrice.

nováno nepoměrně méně pozornosti. Na př. Josef (!) Uher (jde o Jana Uhra), nebo Drtina je charakterisován na čtyřech řádcích. Ani samotný výběr českých pedagogických pracovníků nelze přejít bez výhrad. Jde o tato jména, která jsem seřadil podle rozsahu místa, jež je jim věnováno: Comenius, Bakule, Příhoda, Kinský, Lindner, Kádner, Hostinský, Vrána, Krejčí, Veleminský (sic!), Kubálek, Růžicka, Kepřta, Matula, Čáda, P. Durdík, Drtina a Uher. Výběr představitelů české pedagogiky působí dojmem nahodilosti, nelze v něm postihnout hlubší informovanost o vývoji naší pedagogiky od prvního desetiletí 20. století a hlavně po roce 1945. Většinou zpracoval E. K. Berndt, rektor Diesterwegovy školy ve Wiesbadenu. Ani autor, ani redakce se patrně nenamáhalí získat informace o dalších významných českých a slovenských pracovnících; nejsou tu na př. hesla věnovaná našim kmeniologům nebo výrazným osobnostem z řad učitelů, ani zmínka o O. Chlupoví nebo O. Pavlíkovi. I v oněch heslech, která napsal E. K. Berndt, je patrný zřetelný nepoměr a rozdíl ve způsobu jejich zpracování. V mnoha jsou i věcné chyby, tak na př. o Uhrovi vedle mylného křestního jména uvádí, že byl docentem psychologie v Brně, dále zde — podobně jako v jiných případech (na př. u Drtiny, Hostinského, Kádnera, Krejčího) — chybí rok úmrtí, což může cizího čtenáře desorientovat. Není to ovšem jen autorova chyba, ale i chyba redakce, která patrně zcela přesunula odpovědnost za věcnou správnost na autora a neprovedla redakční kontrolní revisi. Berndtovo zpracování je faktografické, většinou nehodnotí, jen při některých heslech (na př. »Příhoda« a »Vrána«) je vidět zřetelné sympatie s reformistickým hnutím.

Ještě nápadnější je povrchnost a kusost informací o ruské a sovětské pedagogice. Celý vývoj ruské pedagogiky je reprezentován pouhými dvěma jmény, a to L. N. Tolstým (rozsah přes jednu stránku) a K. D. Ušinským (8 řádek)! Údobí sovětské pedagogiky je zastoupeno třemi jmény: Kalininem (7 řádek), Makarenkem (19 řádek) a částečně i Blonským (necelá jedna strana). Obdobně jako při zpracovávání hesel z české pedagogiky si ověřujeme zřetelnou stranicnost, tak okazale popíranou v buržoasní vědě, která se projevuje jak ve výběru jmen, tak i v důkladnosti zpracování. Nelze snad pokládat za náhodu, že Blonskému je věnována mnohem větší pozornost než Makarenkovi a Kalininovi, a to snad právě proto, jak je vidět z obsahu i rozsahu hesla, že v jeho pedagogické práci vystupuje zřetelná závislost na západní pedagogice (Dewey, Scharrelmann a j.).

Neméně charakteristické pro postoj redakce k pracovníkům z lidových demokracií je i to, že v encyklopedii chybějí jména polských a maďarských pracovníků v pedagogice a psychologii.

Za nejaktuálnější část encyklopedie pro naše i cizí čtenáře pokládám poslední část třetího svazku encyklopedie, nazvanou »Erziehungswesen der einzelnen Staaten«. Zde jsou na 118 stranách podány pozoruhodné informace o současném stavu, organizaci školství a po případě o jeho výhledech v 82 evropských i mimoevropských státech. Tuto část pokládám za nejdůležitější proto, že pro zpracování informací o stavu školství a výchovy v jednotlivých zemích byli ve velké řadě případů redakce pověřeni pracovníci nebo instituce přímo z příslušných zemí. Přitom redakce neupravovala a zásadně nepozměňovala tyto informace, jak je vidět na př. na stati o sovětském školství, zpracované Ivanem Trofimovičem Ogorodnikovem, která je přímo označena jako překlad jeho práce, nebo na stati o našem školství, která byla vypracována na podkladě informací dodaných ministerstvem školství nebo vyslanectvím. Proto tyto informace o školství v kapitalistických a závislých zemích mohou nám posloužit jako průkazně dokumentární materiál, který odhaluje namnoze překvapující nízkou úroveň školství v některých z kapitalistických zemí. Je na výsost poučné pro českého čtenáře, že na př. v Portugalsku je dosud jen čtyřletá povinná školní docházka,

v Itálii pětiletá, podobně v Turecku, kde dokonce v roce 1952 bylo podchyceno školní docházkou ve městech pouze 80% dětí, kdežto ve venkovských oblastech dokonce jen 55%. Neméně překvapující jsou pro nás informace o učitelském vzdělání v Turecku, které nám připomínají poměry u nás po tereziánských reformách a v nichž se nápadně zřetelně odráží třída školy. Pro městské školy mají tam učitelé vyšší vzdělání, pro venkovské nižší a mají tu dokonce takovou »vymoženost«, kterou ironisoval u nás již Jan Neruda, že na těchto venkovských školách mohou učit poddůstojníci, kteří po propuštění z armády absolvují šestměsíční pedagogický kurs. Pro malý zbytek našich obdivovatelů americké kultury bude pak jistě nepřijemným překvapením konstatování »neutrálního« švýcarského pedagoga, profesora Hamiltonovy university v Kanadě, který ve stati o americkém školství napsal: »Der amerikanische Schüler steht denn auch in der Tat an Kenntnissen hinter dem gutgeschulten Europäer zurück, besonders was das Geschichtliche und die fremden Sprachen betrifft« (str. 615). Pokud tato závěrečná část třetího dílu encyklopedie přináší v rámci informací o školství v 82 státech také údaje o školství v koloniálních zemích, jsou jen dalším průkazným potvrzením nám známé skutečnosti, kterou kolonisátoři vědomě zastírají, že domorodé obyvatelstvo je docela záměrně vystavováno nejen bezohlednému vykořisťujícímu útlaku hospodářskému a politickému, ale také kulturnímu. Dokladem toho je pojednání o vietnamském školství od autora Bang Vinh, který hovoří přímo o krizi vietnamského školství za koloniálního francouzského panství, kdy domorodé obyvatelstvo se záměrně nepripouštělo k vyššímu vzdělání.

Informativní stat' o stavu našeho školství zabírá 1½ strany a byla zpracována podle materiálu dodaného ministerstvem školství. Není na ní vidět nějakou zásadní pozměňující redakční úpravu, zřetelně tu zůstaly vyzdvíženy klady a vymoženosti našeho poúnorového školství a je tu jen vyjádřen podiv nad tím, jaké pravomoci se dostalo ministerstvu školství podle školského zákona z roku 1948. V textu musí však českého čtenáře překvapit podivná formulace úkolů tělesné výchovy, která v německém textu zní takto: »... Der Turnunterricht erhielt durchwegs den Charakter militärischen Vorunterrichtes« a která tedy u cizinců by mohla vzbudit skreslující dojem jakési militaristické výchovy. A dále nutí ke kritickým výhradám odkaz na pedagogické časopisy a literaturu, který je připojen v závěru pojednání. Nehledě k typografickým zkomoleninám (což bylo věcí jazykové korektury při uvádění názvů tří pedagogických časopisů, kde kromě Věstníku MŠ a slovenské Ludovýchovy je uváděna i bývalá Pedagogická revue), se vtrhává otázka, odkud byl získán kusý seznam časopisů a ještě kusejší seznam literatury o našem školství. Jsou tu totiž uváděny anglické a francouzské publikace, vydané většinou v době předmnichovské republiky, mezi nimi i publikace R. Stránského z roku 1938 (»The Educational and Cultural System of the Czechoslovak Republic«) a dále publikace z londýnské emigrace z r. 1943 (»Education in Czechoslovakia«). O stavu našeho školství po únoru, kterého se týká vlastní stat', informují jen dvě studie, jedna z roku 1948: »School Reform in Czechoslovakia« (Praha) a druhá z roku 1950: »Les étudiants en Tchécoslovaquie« (Praha). Tím vzniká nesourodost mezi obsahem informativní stati o našem školství a výchově po roce 1945, která si celkem nevšímá stavu v předmnichovské republice, a mezi uváděnou literaturou, která se zase většinou vztahuje k údobí předmnichovské republiky.

Kdybychom chtěli závěrem souhrnně postihnout nejvýraznější rysy této nejnovější švýcarské pedagogické encyklopedie, na níž se podílela řada velmi významných švýcarských pedagogických pracovníků, je jedním z nejvýraznějších rysů vědomý objektivismus, typický pro buržoasní vědu, který však má v sobě nedoznané znaky stranickosti v tom, že mu nevádí zřetelně jednostranná orientace o pedagogice a psychologii v kapitalistických zemích. Pro-

jevuje se to přímo markantně v tom, jak se odbývají hesla týkající se sovětské pedagogiky a pedagogiky v lidových demokraciích a rovněž i sovětské psychologie. Je nanejvýš příznačné, že v biografických heslech nenajdeme vůbec jméno I. P. Pavlova, zatím co nejsou opominuti Jung, Adler, Terman, Watson, Thorndike a j. Jednostranná orientace na vědu v kapitalistických zemích se projevuje i ve výběru bibliografie. V úvodních poznámkách k oddílu o současném stavu školství v různých zemích redakce bez vysvětlení konstatuje, že při bibliografii k jednotlivým statím bylo použito jenom literatury psané německy, anglicky, francouzsky, italsky, španělsky a portugalsky. Zřejmě byla eliminována ruština, ačkoliv jde o světový jazyk, nemluvě o ostatních jazycích slovanských. Podobně úzce jednostranný postoj nacházíme i v bibliografickém soupisu souborných prací k dějinám pedagogiky, kde není ani jediné zmínky o sovětských publikacích. Je to nežádoucí projev vědomé izolace vědeckých pracovníků, tím překvapivější u švýcarské publikace a země s tradicí mezinárodních styků i v úseku pedagogiky, která si nepochybně činí nárok na vědeckost. Je to zároveň doklad, že železnou oponu nestaví Sovětský svaz a země lidových demokracií, nýbrž kapitalistický svět sám.

Přes všechny výhrady k tomuto skreslujícímu pohledu na současný stav světového theoretického bádání v pedagogice a psychologii, který se odráží v heslech všech tří svazků pedagogického slovníku, může třetí díl svým oddílem o školství a výchově v jednotlivých státech znamenat jistý přínos pro kritického, přemýšlivého a politicky nezaujatého čtenáře v zemích tábora kapitalismu. Dová se tu o rozkvětu školství a výchovy v Sovětském svazu a v zemích lidových demokracií, s nímž nápadně kontrastují překvapující údaje o stínech a někde přímo o neutěšeném stavu školství a výchovy v zemích tábora imperialismu. Liberalistický objektivismus redakce encyklopedie, která bez závažných pozměňujících zásahů a bez jakékoliv redakční komentující poznámky řadila abecedně za sebou informace o školství a výchově v jednotlivých zemích, nepřímou posílí účín, který si kritický, pozorný čtenář uvědomí, když srovnává tak kontrastující informace. Půjde-li opravdu o čtenáře kritického a politicky přemýšlejícího, kterému není lhostejné úsilí světového tábora míru a pokroku, vyvodí potom z tohoto zjištění pro sebe i další závěr, že totiž úspěchy ve školství a výchově v Sovětském svazu a v zemích lidové demokracie se musí opírat i o rozvoj theoretického vědeckého bádání v oboru pedagogiky a psychologie, o němž se však v encyklopedii nedočetl, a že úspěchy ve školství a výchově vyrůstají nutně z vytvoření nového společenského řádu.

Dr. Ervín Koukal, VŠP, Olomouc